

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

С. Г. ДЕНИСЮК

**ТЕХНОЛОГІЧНІ ВИМІРИ
ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Монографія

ВНТУ
Вінниця
2010

УДК 32.019.5
ББК 66.3(4УКР)6
ДЗЗ

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 2 від 1.10.2009 р.)

Рецензенти:

В. П. Бех, доктор філософських наук, професор

В. В. Давиденко, доктор політичних наук

Денисюк, С. Г.

Технологічні виміри політичної комунікації : монографія / С. Г. Денисюк. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 276 с.

ISBN 978-966-641-386-7

В монографії розглядаються проблеми технологічного виміру політичної комунікації в контексті політичної культури українського суспільства. Розроблено концепцію формування політичної комунікації, яка спирається на особливості прояву політичної свідомості та політичної культури громадян в умовах сучасного розвитку України. Визначені основні технології та механізми реалізації політичної комунікації.

Розроблено підходи щодо математичного моделювання політичної комунікації в рамках теорії ігор. З'ясовано, що в умовах сучасного соціокультурного розвитку українського суспільства саме політичні технології є базисом усього політико-комунікативного простору.

УДК 32.019.5
ББК 66.3(4УКР)6

ISBN 978-966-641-386-7

© С. Денисюк, 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	
1.1. Сутність і поняття політичної комунікації.....	10
1.2. Методологічний інструментарій дослідження політичної комунікації.....	37
1.3. Засоби політичної комунікації.....	49
Резюме.....	57
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЧНА ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПЕРЕТВОРЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ.....	60
2.1. Політика і політична діяльність в комунікативному просторі.....	60
2.2. Проблеми та ціннісні основи політичної комунікації в сучасному суспільстві.....	66
2.3. Політична комунікація як чинник трансформації політичної системи України.....	99
2.4. Технології та механізми реалізації політичної комунікації.....	116
Резюме.....	157
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	160
3.1. Основні моделі комунікації.....	160
3.2. Математичне моделювання політичних комунікацій.....	217
Резюме.....	243
ПІСЛЯМОВА.....	246
ЛІТЕРАТУРА.....	249

ПЕРЕДМОВА

Політика існує в межах комунікаційних процесів, тому вона однією з перших реагує на виникнення глобального інформаційного ринку, що починає якісно змінювати середовище існування держав, політичних партій та інших гравців в полі влади.

За останні три десятиліття відбулась справжня революція в людському спілкуванні, створилося інформаційне середовище, що перетворилось в самостійну галузь життя зі своїми інститутами, нормами, зв'язками тощо. Сьогодні ця сфера, яка є засобом підвищення ефективності державного управління, якісно видозмінює форми організації влади й сам політичний простір. Природу цього інформаційного середовища, форми еволюції спілкування правлячих кіл і громадянського суспільства вивчає політична комунікативістика.

Сьогодні політична комунікація привертає особливу увагу науковців тому, що, по-перше, політичний розвиток країн світу характеризується домінуванням соціокультурних чинників, передусім – інформаційної складової. Інформація сьогодні стає реальною чи не «найпершою» владою, тому проблематика політичної комунікації виходить на перший план не лише реального політичного життя суспільства, але й політичної теорії.

По-друге, в останні десятиліття відбуваються масштабні трансформації в усіх сферах суспільного життя: політиці, економіці, культурі, комунікації, що пов'язано з динамічним розвитком різноманітних інформаційних технологій, формуванням єдиного інформаційного простору, розповсюдженням технічних засобів, що забезпечують постійний доступ до комунікативних каналів. Все це сприяє зростанню значення політичної комунікації в житті суспільства.

По-третє, у політичній системі з'являються нові політичні актори – регіони, транснаціональні корпорації, наднаціональні об'єднання громадян тощо; змінюється роль таких інститутів як держава, партії, профспілки, церква; з'являються нові форми політичної боротьби і способи політичного впливу, що підсилює необхідність узгодження політичних позицій, що, в свою чергу, приводить до значного підви-

щення ролі політичної комунікації і викликає потребу її ретельного вивчення.

По-четверте, XXI століття поставило перед політичною елітою нові виклики: феномен «суспільства споживання» і пов'язана з цим політична апатія (наприклад, відсутність інтересу до політики як способу відстоювання своїх інтересів) і, звичайно, розвиток інформаційних технологій змушують публічну політику функціонувати за новими законами.

До того ж, зауважимо, що в сучасному українському суспільстві відбувається зрощення сфер масової комунікації та політики, що обумовлене значенням мас-медіа як могутнього інструмента політичної дії, іншими словами, українська влада здебільшого перетворилася на медіа-владу.

Також рівень розвитку політичної комунікації вирішально впливає як на економіку, так і на політику. Від цього рівня значною мірою залежить поведінка людей, формування суспільно-політичних орієнтирів і соціальна стабільність. Отже, нерозвиненість комунікаційних обмінів у конкретній політичній системі послабляє владу держави, призводить до зниження можливості адаптації її інститутів до соціальних змін, а, в результаті, сприяє дестабілізації влади і суспільства.

Можна стверджувати, що в умовах становлення сучасного суспільства боротьба за владу зміщується в площину боротьби за владу і власність на засоби комунікації, що дає підстави розглядати політичну владу та її здійснення як комунікаційний процес, що припускає інформаційну взаємодію «керівників» і «керованих», інформаційний обмін, зворотний зв'язок між ними.

Однак необхідно визнати, що проблеми політичної комунікації є недостатньо розробленими. Вищезазначена наукова проблематика у вітчизняних дослідженнях практично не розв'язана не тільки операціонально, тобто в сенсі вироблення понятійного апарату, необхідного кола методів вивчення політико-комунікативних процесів і технологій їхньої реалізації, аналізу політико-комунікативної складової інформаційного простору, але й в аспекті, пов'язаному з впровадженням у соціально-політичну сферу сучасних комунікатив-

них технологій, що надають нові форми і зміст політичній комунікації.

Проте варто згадати науковців, які аналізують різні аспекти політичної комунікації: В. Андрущенко, О. Бабкіна, І. Балинський, В. Бебик, Ю. Ганжуров, П. Гнатенко, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Демченко, О. Зернецька, Ф. Кирилук, Т. Кадлубович, А. Клячин, В. Корнієнко, В. Кривошеїн, М. Потураєв, Г. Почепцов, О. Ромашко, М. Сомов, Ю. Сурмін, С. Телешун, М. Хилько, І. Шовкун.

Щодо визначення місця і ролі інформаційних процесів у розвитку комунікації, то варто назвати таких відомих діячів, як Г. Алмонд, Х. Арендт, Н. Вінер, К. Дойч, Д. Істон, Ж.-М. Коттре, Дж. Коулман, П. Лазарсфельд, Г. Лассуелл, М. Маклюен, Л. Пай, Т. Парсонс, М. Фуко, Ю. Хабермас, П. Шаран, Р.-Ж. Шварценберг та інші.

Політичні аспекти інформатизації суспільства аналізуються в наукових дослідженнях В. Горбатенка, О. Дубаса, С. Наумкіної, Ф. Рудича, А. Сіленко та ін.

Також цікавими є праці російських дослідників: М. Анохіна, К. Гаджиєва, А. Галкіна, М. Грачова, Ю. Ірхіна, О. Панаріна, В. Смолякової, А. Соловійова, С. Шомової та інших.

Нами була використана література з лінгвістики, семіотики, філології, риторики, а саме, відомі концепції з ефективного використання текста (повідомлення) в соціальній і політичній комунікаціях (праці М. Бахтіна, І. Гальперіна, Т. Дрідзе, О. Каменської, Д. Ліхачова та ін.).

В той же час різноманітність підходів щодо вивчення нашої проблеми в роботах різних авторів, значна кількість різновидів політичної комунікації до цих пір не дозволяють, на наш погляд, не тільки розв'язати сутнісні проблеми цього феномена, але навіть і певною мірою коректно розкрити окремі питання стосовно характеру, напрямів розвитку і технологій його функціонування в соціумі.

З поля зору наукових розвідок згаданих вчених випадає і те, що сьогодні сама політична комунікація все більше набуває технологічних рис. Це пов'язано із тим, що сьогодні масова політична свідомість усе більше набуває рис технологічності, в ній все менше елементів, так би мовити, романтизму й більше прагматизму й

утилітаризму. Навіть сам виборчий процес розкриває ситуацію, за якою демократичне волевиявлення громадян пов'язано, як правило, із питанням: «що ти для мене зробив, щоб я за тебе голосував?».

Як показали президентські вибори 2010 р. популізму в політиці не стало менше, але будь-які обіцянки політиків, повинні були підкріплюватися конкретними діями-доказами. Тобто, мало було, наприклад, сказати, що ти «ворог їхньої держави», чи «йду воювати проти корупції», треба було конкретно довести це. Отже, така конкретна ситуація в суспільства, фактично ставить нові виклики перед наші розумінням сутності політичної комунікації на сучасному етапі розвитку суспільства.

На наш погляд, сьогодні політичний комунікаційний процес є системою інтегрованих і, одночасно, суцільних форм політичної комунікації. Їх розмаїття, яке рефлексивно можна спостерігати з історичної точки зору розвитку сучасного суспільства, дозволяє: по-перше, визначити можливі координаційні та субординаційні зв'язки між цими формами і, одночасно, зробити спробу, відштовхуючись від емпіричних основ розвитку суспільства і політики, визначити найефективніші форми політичної комунікації.

Прихований зміст політичної комунікації може бути дуже важливим з точки зору відповіді на «вічне» питання: що може об'єднати сучасне суспільство? Є всі підстави стверджувати, що чим далі розвивається суспільство, насамперед, в духовному плані, тим більше виокремлюється універсальна форма політичної комунікації, яка в собі містить не тільки елементи вербального спілкування, на основі яких відбувається їх взаєморозуміння, але й такі форми, які базуються на підсвідомості й органічно містять: спілкування, політичні цінності (які об'єднують людей), політичний ідеал, бажання, уподобання.

Отже, на нашу думку, особливість політичної комунікації сьогодні визначається своєрідністю її головного прояву в політиці, що виглядає дещо завуальовано. Політична комунікація сьогодні представляється особливою надбудовою над другою сигнальною системою. Вона не просто представлена такою формою, як спілкування в розповсюдженні інформації, а й різноманітними суспільними діалогами. Сьогодні залишається поза увагою інший бік політичної комунікації, а саме – вона пред-

ставлена технологічною формою, тобто саме в політиці вона сьогодні опосередковується, базується і визначається конкретними політичними технологіями.

Тут виникає цікавий політичний парадокс, який базується на подвійному запитанні: наскільки ефективні сьогодні політичні технології і як реагує і сприймає їх політична свідомість громадян України, що, в свою чергу, визначає цю ефективність?

В цій роботі нас цікавлять, перш за все, онтологічні прояви політичної комунікації через діалектичний зв'язок: комунікація–свідомість, їх взаємовплив. І, одночасно, як результат зміни якісних характеристик як самих засобів політичної комунікації, так і характеристик політичної свідомості громадян України. Сьогодні ми можемо впевнено говорити про початок формування нового каналу політичної комунікації, динаміка розвитку якого може перевернути уявлення як про систему забезпечення політичної діяльності, так і про традиційні інструменти політичної участі.

Виходячи із вищезазначеного, метою нашої роботи є аналіз політичної комунікації як технологічного процесу в контексті політичної культури сучасного українського суспільства.

Згідно з поставленою метою сформульовані основні завдання дослідження:

- проаналізувати наукові уявлення про поняття і сутність політичної комунікації;
- виокремити методологічний інструментарій дослідження політичних комунікацій;
- охарактеризувати сучасні засоби політичної комунікації;
- розкрити місце і роль політики і політичної діяльності в комунікативному просторі;
- з'ясувати проблеми та ціннісні основи політичної комунікації в сучасному суспільстві;
- охарактеризувати політичну комунікацію як чинник трансформації політичної системи України;
- розкрити технології та механізми реалізації політичної комунікації;
- показати основні моделі комунікації;

— розробити математичні моделі політичних комунікацій.

Розв'язання цих задач потребує належного наукового забезпечення, знання методологічних засад систем управління в суспільстві. В цій царині досліджень повинні поєднуватися зусилля спеціалістів багатьох галузей: і соціологів, яким належить пальма першості у намаганні фіксувати соціальні феномени людської діяльності (феноменологічна традиція у соціології), і політологів, які, аналізуючи конкретні політичні події, вивчають конструювання певної політичної реальності, і політичних психологів, які відстежують цей процес на рівні окремої «людини політичної – homo politicus», і обов'язково комунікативістів та інших.

Насамкінець зауважимо, що розширення політичної комунікації надає політиці значного динамізму. Однак, якщо цей процес не супроводжується відповідним зростанням взаєморозуміння в суспільстві та єдиною думкою щодо важливих політичних рішень, то відбувається знецінення політичної комунікації, наслідком чого є втрата довіри до комунікації.

Взагалі політика є актом творчим, відповідно для нього потрібні політики, які використовують свій творчий потенціал для спрямування політичного процесу на реалізацію нових цілей, для чого необхідна відповідна підтримка. Такою підтримкою і повинна стати політична комунікація.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

1.1. Сутність і поняття політичної комунікації

З давніх давен політика є найважливішим джерелом і механізмом організації спільної життєдіяльності людей, потужною зброєю цілеспрямованих перетворень в житті суспільства.

Політику слід розглядати як єдність трьох її аспектів: як сферу суспільної життєдіяльності людей; як один із видів активності соціальних суб'єктів; як важливий тип соціальних відносин між індивідами, групами, класами тощо [1, с. 212].

В першому аспекті політика є важливим елементом суспільства, вона повинна узгоджувати інтереси, здійснювати керівництво і підтримувати порядок тощо. Другий аспект пов'язаний з інтерпретацією її як засобу сукупної та індивідуальної активності соціальних суб'єктів, виду діяльності і поведінки. Третій аспект (ще визначав Аристотель) – політика як «мистецтво жити разом», тобто вищий рівень спілкування і взаємодії. Тут політика взагалі трактується і виступає як комунікація.

Політика, будучи найголовнішою формою суспільної свідомості, пронизує комунікацію, виокремлює її в особливий вид поряд з науково-технічною, художньою, релігійною, судово-правовою, інформаційно-публіцистичною комунікацією. Можна стверджувати, що в ХХ столітті, політична комунікація розвивалася найчастіше за рахунок інших видів комунікації, таких як релігійно-моральна (вважалося, що політика – це вища мораль), судово-правова (політика і тут часто підміняла право), художня (відомі приклади ідеологізації мистецтва). Проте, тим не менше, факт існування саме політичної комунікації відомий з давніх часів.

Дослідники, які працюють в галузі політичної науки, підкреслюють глибокий, органічний зв'язок політики, як виду людської діяльності і форми суспільної свідомості, з комунікацією, що опосередковує цю діяльність і перетворює знання саме в свідомість, часткове робить загальним, і навпаки, перетворює усвідомлене в нові знання, дії і вчинки. Політика існує в межах людської діяльності, різних способів вза-

емодії її носіїв, в полі комунікаційних процесів, що пов'язують і спрямовують суспільно-політичне життя.

Сьогодні глобалізація, інформатизація всіх сторін людського життя, низка інших чинників суттєво впливають на політичну систему суспільства, змінюючи її структуру, а також місце та значення політичної комунікації. Політична комунікація впливає найпомітніше, і, в той же час, дуже суперечливо на політичну сферу суспільного життя.

Взагалі політична комунікація – це явище, з яким кожна людина стикається щодня. Боротьба за владу, дії політиків і тих, хто впливає на них, є основною темою та рушійним мотивом цієї сфери взаємодії. Тому сьогодні політичний дискурс щодо комунікації цікавить не тільки професіоналів в галузі політики, журналістів, а і широкі маси громадян.

Розгляд політичної комунікації варто розпочати з характеристики поняття «комунікація», оскільки вони знаходяться в логічному взаємозв'язку. Політологічний енциклопедичний словник наводить таке визначення: «...комунікація (від лат. *communicatio* – повідомлення, передача, бесіда, розмова) – це процес передачі, обміну інформацією, який структурує політичну діяльність і надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з врахуванням їхніх потреб та інтересів [2]. Як відомо, в суспільстві комунікація здійснюється між індивідами, групами, організаціями, державами, культурами за допомогою знакових систем (мов)» [3, с. 202–203]. Так, автори цього визначення дотримуються думки про односпрямованість процесу комунікації.

Проте, існує й інша точка зору щодо визначення сутності цього поняття. Так, С. Азаренко вважає, що «...комунікація – тип взаємодії між людьми, що припускає інформаційний обмін. Комунікацію (що несе в етимології індоєвропейський корінь «*mei*» – мінятися, обмінюватися) слід виокремлювати й від діалогу, оскільки його цільовою причиною є злиття осіб, що беруть участь в ньому, й від спілкування, тому що останнє має справу, перш за все, із загальними механізмами відтворення соціального досвіду і породження нового. Тим часом, питання, пов'язані з комунікацією, історично піднімалися і розвивалися в рамках проблематики діалогу і спілкування» [4, с. 414; 5, с. 67].

На інші аспекти комунікації звертає увагу А. Соколов і подає таке визначення: «...комунікація є опосередкована і доцільна взаємодія двох суб'єктів. Ця взаємодія може бути: рух матеріальних об'єктів в тривимірному геометричному просторі і в астрономічному часі або рух ідеальних об'єктів (сенсів, образів) в багатовимірних уможливлених (віртуальних) просторах і часах» [6, с. 16].

У філософському словнику комунікація визначається як категорія ідеалістичної філософії, що означає спілкування, за допомогою якого «Я» проявляє себе в іншому. Термін «комунікація» слушно вживається в ширшому сенсі ніж спілкування [7, с. 161].

На наш погляд, цікавою є точка зору Л. Землянової, яка вважає, що «комунікація може означати зв'язок, повідомлення, засіб зв'язку, інформацію, засіб інформації, а також контакт, спілкування, поєднання» [8, с. 90].

Оскільки явище комунікації з'явилося досить давно, то можна погодитись із відомим канадським дослідником М. Маклюеном, який виокремив такі історичні епохи розвитку комунікації:

– епоха усної комунікації, дописемної культури, під час якої існували лише усні форми передачі інформації, візуально-слухові форми сприйняття і розуміння світу, втілені в фольклорі та міфології. Для них були характерні усність передачі інформації й багатовимірність її сприйняття в просторі, безпосередність, можливість одночасної участі всіх бажаючих, а також ірраціоналізм та нерозвиненість мислення;

– епоха писемної комунікації, друкованої культури, якій була властива книжкова форма спілкування (заснована на тенденції дидактизму, індивідуалізму і націоналізму), що зводила сприйняття світу до абстрактних умовно-друкованих знаків;

– сучасна аудіовізуальна епоха, в якій комунікація не уявляється без електронних ЗМІ, що замінили друковану мову інформації на новій електронно-індустріальній основі, де першочерговим став розвиток природного візуально-слухового сприйняття світу [9].

Тут цікавою може бути концепція М. Маклюена, яку ми можемо викласти в декількох основних ідеях.

По-перше, це підвищення ролі самого каналу комунікації, який задає повідомлення. М. Маклюен також підкреслив, що сучасні засоби

комунікації вже передають не стільки саме повідомлення, скільки його автора, наприклад, маючи на увазі телебачення.

По-друге, загальність його підходу призвела до розгляду світу як одного глобального села, єдність якого досягається за рахунок ЗМІ.

По-третє, М. Маклюен запропонував цікавий розподіл на «гарячі» і «холодні» ЗМІ. Гарячі засоби завантажують орган чуття повністю, холодні – через недостатню інформаційну визначеність змушують підключати всі органи чуття. Наприклад, радіо, згідно із його точкою зору, є гарячим засобом, телебачення – холодним, оскільки радіо «не викликає такого високого ступеня співучасті аудиторії в своїх передачах, як телебачення» [10, с. 169–170].

Виходячи з цього можна побачити, що суть дефініцій комунікації зводиться до двох основних понять – спілкування і взаємодія. Хоча ці два поняття з першого погляду здаються рівними, але, на нашу думку, «спілкування» носить більш особистісний характер, ніж взаємодія. Спілкування можливе не тільки за допомогою інформаційних зв'язків, але й через жести, міміку, рухи тіла. Аналіз наведених енциклопедичних і словарних тлумачень дозволяє встановити відмінності не тільки в походженні терміну, але й в його тлумаченні.

Отже, розгляд визначень терміну «комунікація» за змістом тлумачень можна звести до трьох великих визначень: передача (визначальний критерій – односпрямованість); спілкування; взаємодія.

Варто зазначити, що головною квінтесенцією визначення, на наш погляд, є взаємодія (двоспрямований процес) за допомогою інформаційних зв'язків і технологій. На нашу думку, виникнення нового розуміння комунікації викликано необхідністю визначити принципово нові соціально-політичні явища, що спричинені демократизацією сучасних суспільно-політичних процесів, важливістю дослідити сучасні канали передачі й впливу інформації тощо.

Як ми побачили, поняття «комунікація» має чимало визначень. «Під комунікацією в широкому розумінні припускається і система, в якій здійснюється взаємодія її складових, і способи спілкування, що дозволяють створювати, передавати та отримувати інформацію» [11, с. 5]. «Поняття ЗМК відносяться до інструментарію, за допомогою якого цей процес стає можливим» [12, с. 38]. «Під комунікацією ми

будемо розуміти процес перекодування вербальної у невербальну, а невербальну у вербальну галузі. Тобто для комунікації важливий період від творення одного до дії другого» [13, с. 14].

Далі розглянемо сутність політичної комунікації. В політичному житті суспільства кінця ХХ – початку ХХІ ст. відбулися кардинальні зміни місця та ролі комунікативних процесів. Авторитетні представники філософії політики, соціально-філософської та політичної науки відзначають детермінуючу функцію комунікативної сфери щодо формату наявних політичних відносин. «Комунікація стала системоутворюючим елементом політики і набула у ній нового онтологічного статусу, втративши колишній допоміжно-технічний характер» [14, с. 10].

Варто зауважити, що комунікативний погляд на природу публічної влади і політики в цілому, визнання сутнісної ролі комунікації в політичних процесах є однією з давніх традицій політології, соціальної філософії тощо.

В політологічному контексті термін «комунікація» вперше вживав Ф. Ратцель на початку ХХ ст. Мова йшла про те, що «передача інформації в політичному відношенні є найважливішою зі всіх комунікативних послуг» [15]. Однак цей термін вживається для позначення досить різних феноменів.

Як відомо, вожді племен, а згодом – фараони, королі, царі, князі та інші правителі в усі часи виявляли цікавість до того, що сьогодні називається політичною комунікацією, усвідомлюючи, що їх успіхи багато в чому залежать від ступеня володіння мистецтвом впливати на політичні погляди своїх підданих і громадян. Для формування необхідних образів в свідомості людей широко використовувалися різні типи вербальних і невербальних повідомлень, наприклад, символіка різного типу урочистих публічних церемоній, а пізніше – і величних архітектурних споруд. Для впливу на стан і діяльність людей нерідко застосовувалася тактика ідеологічного «промивання мозків», що було особливо характерно для періодів воєн і внутрішніх конфліктів.

Використовувалися і м'які форми інформаційної дії, що частково нагадують сучасні прийоми пропаганди, агітації, зв'язків з громадськістю і політичною рекламою. Також за допомогою видання указів і законів робилися спроби спрямувати політичну комунікацію в потріб-

не русло, контролювати інформаційні потоки у відповідних суспільствах, причому цей контроль міг набувати різноманітні форми цензури – від офіційної діяльності спеціальних державних інститутів до організації «неформального тиску знизу» шляхом формування громадської думки, яка відповідає вимогам часу.

Складність аналізу дослідницької літератури щодо комунікації пов'язана з тим, що цей феномен розглядається в різних розділах фундаментальних суспільних наук: психології, філософії, політології, соціології, антропології, педагогіки, культурології. Комунікація є робочим інструментарієм в лінгвістиці, журналістиці, риториці, семіотиці, інформатиці, теорії мас-медіа і масової комунікації. Всі наукові праці, що так або інакше зачіпають цю проблему, можна класифікувати так.

Першу групу складають роботи теоретико-методологічного плану, в яких автори розкривають природу комунікації як результат суспільного розвитку, визначають категоріальний апарат, специфіку процесу комунікації в політичній сфері, аналізують принципи функціонування і структуру політичної комунікації, моделюють інформаційно-комунікаційний процес, виділяють його етапи, виявляють ефективні способи його функціонування.

До них відносять праці українських, російських (М. Бахтін, Ю. Буданцев, В. Конецька, О. Малаканова, Л. Посікера, Г. Почепцов, А. Соловійов, В. Смолякова, В. Терін та ін.) [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23] та зарубіжних (Ж.-М. Коттре, Ч. Кулі, П. Лазарсфельд, Г. Лассуелл, М. Маклюен, Л. Пай, Ю. Хабермас, П. Шаран, Р. Ж. Шварценберг та ін.) вчених [24; 25; 26; 27; 28; 29].

Зв'язок теоретичних проблем комунікації з визначеннями понять «діалог», «діяльність» і «дія» розглядався в працях М. Бахтіна, В. Біблера, А. Лосєва, Ю. Лотмана, М. Бубера, М. Вебера, Ю. Хабермаса, К. Ясперса [30; 31; 32; 33]. Інформація як зміст комунікації досліджувалася Р. Авдєєвим, В. Афанасьєвим, Ю. Лотманом, І. Манкевичем.

Другу групу складають праці, присвячені основам аналізу політичних систем і визначенню місця і ролі інформаційно-комунікаційних процесів у їхньому розвитку. Цю проблематику вивчали як в зарубіжних наукових колах (Г. Алмонд, Н. Вінер, К. Дойч,

Д. Истон, Т. Парсонс, Чарльз Ф. Ендрейн та ін.) [34; 35; 36; 37; 38; 39], так і в російських (М. Анохін, А. Галкін, М. Грачов) [40; 41; 42].

Третя група – це праці, які виокремлюють в якості предмета сучасні засоби масової інформації (ЗМІ). Автори цих праць визначають їх місце і роль в політичному просторі в умовах перехідного періоду, стан і тенденції розвитку, а також характеристики конкретних груп ЗМІ – друковані, телебачення, Інтернет тощо (І. Засурський, Я. Засурський, Є. Вартанова, Г. Мельник, В. Пугачов, Т. Хлівнюк та ін.) [43; 44; 45; 46; 47; 48].

Крім того, до цієї групи ми відносимо праці про розвиток інформаційних технологій, що відкривають нові можливості політичної комунікації (Ю. Нісневич, М. Вершинін, О. Зернецька, А. Чугунов та інші) [49; 50; 51; 52; 53]. Наприклад, М. Вершинін відзначає, що політична комунікація – це смисловий аспект взаємодії суб'єктів політики шляхом обміну інформацією в процесі боротьби за владу або її здійснення. Ключовими словами тут є: влада, боротьба за владу, взаємодія політичних суб'єктів.

За допомогою комунікації передаються три основні типи політичних повідомлень:

- а) спонукальні (наказ, переконання) для суспільства і його громадян;
- б) власне інформативні (реальні або вигадані відомості);
- в) фактичні (відомості, пов'язані зі встановленням і підтримкою контакту між суб'єктами політики)» [50].

На нашу думку, постійне використання комунікативних технологій (паблік рілейшнз, політична реклама, політичний маркетинг, виборчі технології тощо) стало нормою сучасного політичного процесу і значною частиною всього політичного комунікаційного простору.

Четверту групу складає широкий спектр праць з цих питань [54; 55; 56; 57; 58; 59; 60]. Наприклад, професор С. Телешун вивчає конкуренцію ідеологем та міфологем, що створювалися і створюються суб'єктами і об'єктами політики на всіх рівнях комунікації [61].

Так, можна погодитись з таким вченим, як Н. Кудрявченко, який вважає, що «...політична комунікація – це сукупність теорій і методів, якими можуть користуватися політичні організації і органи влади з

метою визначення своїх завдань і впливу на поведінку громадян. З її допомогою з'являється можливість передачі політичних знань і досвіду, а також формування «образу» влади, бо сьогодні, як і у всі часи, правителі прагнуть з'явитися перед масами з найвигіднішого боку, залежно від вимог, які пред'являлися до вождя, государя, президента в кожен історичну епоху. Отже, ми погоджуємось, що політична комунікація – це своєрідний вид політичних відносин, без якого неможливий рух сучасного політичного процесу» [62].

Теорія комунікації, де остання розглядається як процес передачі інформації і спілкування, що здійснюється з використанням адекватної цій меті знакової системи, знайшла своє вираження в працях А. Лосева, А. Соколова, А. Шюца, Е. Ліча, К. Ясперса, М. Вебера, Т. Парсонса, Ю. Хабермаса та інших. Відомо, що спілкування, як різновид комунікації, має свою структуру. Ця структура вивчена в теорії інформації та комунікації у К. Шеннона, У. Ешбі, Р. Якобсона та інших. А. Лосев під комунікацією розуміє «структуру розумно життєвого людського спілкування». До цієї точки зору можна віднести і твердження Г. Нецименко, М. Петрова.

В останні десятиріччя комунікативна проблематика стала предметом уваги вітчизняних дослідників – А. Єрмоленка, Л. Ситніченко, О. Кабачної [63; 64; 65]. Цікавими є праці докторів політичних наук В. Бебика, М. Головатого щодо ролі інформації в житті суспільства [66; 67; 68; 69].

Таким чином, можна відзначити, що під політичною комунікацією, в першу чергу, розуміються процеси, пов'язані з цілеспрямованим впливом на громадян і суспільство з метою формування необхідного іміджу влади. У цьому контексті варто зауважити, що процес комунікації носить суто вертикальний односпрямований характер, з чим важко погодитись, розглядаючи комунікації в різних суспільствах.

Слушною є думка О. Карасьової, яка вважає, що «...політична комунікація – процес передачі, обміну політичною інформацією, яка структурує політичну діяльність, надає їй нове значення, формує громадську думку, забезпечує процес політичної соціалізації громадян з урахуванням їх потреб і інтересів, процес обміну політичною інфор-

мацією, сенсами, новинами між владою і суспільством, між політичними акторами з метою досягнення розуміння і згоди» [70, с. 17].

До речі, Ю. Хабермас використовує поняття «комунікація» в значенні комунікативної дії. Мається на увазі, що комунікативна дія орієнтована на взаєморозуміння на відміну від стратегічної, яка націлена на успіх [71; 72]. «Комунікативна дія – це символічно опосередкована взаємодія мінімум двох суб'єктів у відповідності до норм, направлена на інтерсуб'єктивне розуміння, засноване на загальноновизнаних інтенціях», – відмічає Р. Нугаєв [73, с. 114–122]. На думку А. Вороніна, «все, що робить людина, є комунікацією». І далі: «Акт комунікації – це акт культури» [74, с. 101–102].

Згідно із М. Бахтіним комунікація розуміється як певний аналог діалогізму в позитивному плані, з одного боку, з іншого — комунікація ним використовується в негативному значенні, що було пов'язано з природнонауковою орієнтацією цього поняття (комунікація), яка зводить сучасну мову до суто інформаційного, комунікативного засобу, з допомогою якого людина вбудовується в світ сучасної техніки і відповідного їй технократичного мислення. «Людський вчинок є потенційний текст і може бути зрозумілим (як людський вчинок, а не фізична дія) тільки в діалогічному контексті свого часу», – зазначає М. Бахтін [30, с. 311].

Прикладом може бути дефініція, запропонована Г. Почепцовим: «Під комунікацією ми будемо розуміти процеси перекодування вербальної у невербальну і невербальної у вербальну сфери. Історично комунікацією було саме це: примушування іншого до виконання тієї чи іншої дії. Тобто для комунікації суттєвим є перехід від розмовляння Одного до дій Іншого. Саме заради цього реалізується передача значень між двома різними автономними системами, якими є дві людини» [13].

Зауважимо, що автори найчастіше розглядають «політичну комунікацію» в основному через триєдиний підхід – процес передачі, обробки і обміну політичної інформації. Наприклад, Г. Лассуелл описав процес комунікації за допомогою п'яти ключових характеристик повідомлень: хто передає, кому передає, що передає, за яким каналом, з яким результатом [75]. Але, іноді інформація, яка носить неполітич-

ний характер, може істотніше вплинути, ніж власне політична. Наприклад, підвищення вартості палива, комунальних платежів тощо.

Можна погодитись з доктором політичних наук В. Кравченком, який вважає, що політична комунікація – «...це смисловий аспект взаємодії суб'єктів політики шляхом обміну інформацією в процесі боротьби за владу або її здійснення. В цілому, політичну комунікацію можна охарактеризувати як інформаційно-пропагандистську діяльність соціального суб'єкта з виробництва і розповсюдження соціально-політичної інформації, спрямованої на формування (стабілізацію або зміну) думок і дій інших соціальних суб'єктів» [76, с. 15–16]. З цією трактовкою перегукується і визначення дослідника Е. Дагбаєва [77]. Ці автори провідну роль відводять дефініції процесу взаємодії суб'єктів політики.

Аналіз наведених визначень поняття політичної комунікації свідчить не лише про тривалий пошук завершених концептів цієї категорії, але й також розкриває усталену тенденцію до формування декількох принципів визначення видових ознак предмета дослідження.

Заслуговує на увагу підхід М. Назарова, який пропонує виділити дві основи диференціації [78, с. 11]. На його думку, перша пов'язана з різницею між медіа-орієнтованими і соціально-орієнтованими підходами. Медіа-орієнтовані підходи ґрунтуються на тезі про відносну автономність комунікації в суспільстві. Тому основна увага тут концентрується на комунікативних процесах як формі соціальних змін у межах соціально-орієнтованих підходах. Мається на увазі те, що політичні процеси в кінцевому рахунку визначають зміст, особливості комунікації в суспільстві.

Зауважимо, що, з одного боку, сьогодні існують поширені культурологічні підходи, які акцентують увагу на вивченні комунікації в контексті розповсюджених в соціумі ідей, цінностей, уявлень.

З іншого боку, дедалі помітнішою є тенденція до поширення прагматично-матеріалістичних відносин у комунікаційній сфері. Не підлягає сумніву, що конкретний масив інформації, який розповсюджується ЗМК, здійснює політичний вплив на масову аудиторію, що дає підстави надати інституту комунікації певною мірою самостійних повноважень щодо формування громадської думки. Саме звідси впли-

ває усталена теза про домінування «четвертої», а може навіть і «першої» влади в громадянському суспільстві. Відповідно постає природне питання про конкретизацію змісту комунікації в політичній площині, про те, що саме домінує в комунікативних потоках.

Заслуговує на увагу одне з перших з радянських часів визначення комунікації в редакції Ю. Шерковіна. Він розглядає масову комунікацію як «систематичне розповсюдження повідомлень (через пресу, радіо, телебачення, звукозапис, відеозапис) серед великих аудиторій з метою утвердження духовних цінностей та здійснення ідеологічного, політичного, економічного впливу на оцінки, думки та поведінку людей» [79, с. 154; 80].

Таким чином, з огляду на об'єктивну пріоритетність напрямків комунікації в інформаційному суспільстві ми виходимо на категорію власне політичної комунікації. Вона набуває визначальний статус в структурі інформаційних потоків. Інформаційна діяльність основних складових громадянського суспільства, зокрема, політичних партій та громадянських об'єднань, помітно посилює вплив політичної комунікації на мотивацію поведінки громадян та на дії владних структур.

Якщо говорити про виникнення поняття «політична комунікація», то воно безпосередньо пов'язане з еволюцією західного суспільства в період після Другої світової війни. Виокремлення досліджень політичної комунікації у відносно самостійний напрям отримало назву політичної комунікативістики і було викликано демократизацією політичних процесів у світі в другій половині ХХ ст., виникненням і зростанням ролі нових інформаційних технологій, а також розвитком кібернетичної теорії. Багато в чому завдяки кібернетиці термін «комунікація», що раніше вживався, головним чином, в технічних спеціальностях, військовій справі, перетворився на термін міждисциплінарний, такий, що став поширеним в різних галузях знання.

Як вважав Н. Вінер, всі явища навколишнього світу можуть бути пояснені з погляду інформаційного обміну, циркуляції інформації. На його думку, це створення, відправлення, отримання і обробка повідомлень, що істотно впливають на політику. Згадана дія може бути як прямою, так і непрямою, її результати можуть виявлятися як негайно, так і через певний час. Про прямі або безпосередні дії можна говорити

ЛІТЕРАТУРА

1. Политология: Словарь-справочник / сост. : М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник / Упор. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004 – 736 с.
3. Российская социологическая энциклопедия / Под общей ред. Г. В. Осипова. – М. : Норма-ИНФРА·М, 1999. – 672 с.
4. Азаренко С. А. Современный философский словарь / С. А. Азаренко, В. М. Андрианов, Д. В. Анкин / Под общей ред. В. Е. Кемерова. – изд. 3 испр., М. : Академический проект, 2004. – 864 с.
5. Грачев М. Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития / Грачев М. Н. – М. : Прометей, 2004. – 328 с.
6. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие / Соколов А. В. – СПб. : Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
7. Философский словарь : учебник для вузов: в 2-х ч., ч. 2 / под ред. Фролова И. Т. – М. : Политиздат, 1989. – 639 с.
8. Землянова Л. М. Зарубежная коммуникативистика в преддверии информационного общества : толковый словарь терминов и концепций / Л. М. Землянова ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. — 301 с.
9. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Маклюэн М. ; пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова. — М. : КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2003. — 464 с.
10. Shaheen J. G. Arab and Muslim stereotyping in American popular culture / Shaheen J. G. — Washington, 1997. – P. 92.
11. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации / Шарков Ф. И. — М. : Перспектива, 2004. — 246 с.
12. Федотова Л. Н. Социология массовой коммуникации / Федотова Л. Н. — СПб. : Питер, 2003. — 400 с.

13. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Почепцов Г. Г. — М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2006. — 656 с.
14. Соловьёв А. И. Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации / А. И. Соловьёв. // ПОЛИС. — 2002. — № 3. — С. 10.
15. Ratzel F. Politische Geographic / Ratzel F. — Oldenburg, 1903. — P. 47.
16. Анохина Н. В. Политическая коммуникация / Н. В. Анохина, О. А. Малаканова. / Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / Под ред. Е. Ю. Мелешкиной. — М. : Инфра-М, 2001. — 321 с.
17. Богомолова Н. Н. Массовая коммуникация и общение / Богомолова Н. Н. — М. : Знание, 1988. — 78 с.
18. Буданцев Ю. А. Социология массовой коммуникации / Буданцев Ю. А. — М. : МНЭПУ, 1995. — 386 с.
19. Конецкая В. П. Социология коммуникации / Конецкая В. П. — М. : Международный университет бизнеса и управления, 1997. — 304 с.
20. Малаканова О. А. Политическая коммуникация / О. А. Малаканова. / Структура и динамика российского электорального пространства (Круглый стол) // ПОЛИС. — 2000. — № 2. — С. 99–101.
21. Смолякова В. В. Коммуникативное пространство как объект политологического анализа / В. В. Смолякова. // Вестн. МГУ, Сер. 18. Социология и политология. — 2001. — № 1. — С. 19–29.
22. Терин В. П. Массовая коммуникация. Социокультурные аспекты политического воздействия. Исследование опыта Запада / В. П. Терин. — М. : Изд-во Института социологии РАН. — 1999. — 170 с.
23. Шарков Ф.И. Истоки и парадигмы исследований социальной коммуникации / Ф. И. Шарков. // СОЦИС. — 2001. — № 8. — С. 52–67.
24. Бурдьё П. Социология политики / П. Бурдьё ; пер. с фр. / сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. — М. : Socio-Logos, 1993. — 336 с.
25. Шаран П. Сравнительная политология / Шаран П. — М. : РАГС, 1992. — С. 230.

26. Шибутани Т. Социальная психология / Шибутани Т. – М. : Прогресс, 1969. – 531 с.
27. Cooley Ch. H. The Significance of Communication / Ch. H. Cooley. // Reader in Public Opinion and communication / By Berelson V., Janowitz M. – New York, 1953. – P. 45.
28. Pye L. Political Communication / L. Pye. // The Blackwell Encyclopaedia Political Institutions. – Oxford – New York, 1987. – P. 109.
29. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология / Р. Ж. Шварценберг. – В 3 ч. – Ч. 1. – М. : Российская академия управления, 1992. – 180 с.
30. Пешков И. В. М. М. Бахтин: от философии поступка к риторике поступка [Текст] / И. В. Пешков. – М. : Лабиринт, 1996. – 176 с.
31. Библер В. С. Нравственность. Культура. Современность [Текст] : (философ. размышления о жизн. проблемах) / В. С. Библер. – М. : Знание, 1990. – 62, [2] с. – (Новое в жизни, науке, технике. Этика ; 4/1990).
32. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер ; пер. с нем. / под ред. П. С. Гуревича, С. Я. Левит, С. В. Лёзова. — М. : Республика, 1995. — 464 с. — (Мыслители XX века).
33. Ясперс К. Общая психопатология / К. Ясперс. ; пер. с нем. Л. О. Акопяна. — М. : Практика, 1997. — 1056 с.
34. Винер Н. Кибернетика и общество / Винер Норберт. ; пер. с англ. Е. Г. Панфилова ; ред. и предисл. Э. Я. Кольмана. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. – 199 с.
35. Дойч К. Нервы управления. Модель политической коммуникации / Дойч К. – М. : ЮНИТИ, 1993. – 312 с.
36. Парсонс Т. О структуре социального действия / Талкотт Парсонс. – М. : Академический проект, 2002. – 879 с.
37. Almond G. Comparative politics: System Process and policy / Almond G., Powell G. – Boston, 1978. – P. 105.
38. Easton D. Analyse du systeme politique / Easton D. – New York, 1965. – P. 79–86.

39. Randall Collins. *Theoretical Sociologi* / Randall Collins. – San Diego, CA : Harcourt Brase Jovanovich, 1988. – P. 56–60.
40. Анохин М. Г. Политические системы: адаптация, динамика, устойчивость : теоретико-прикладной анализ / Анохин М. Г. – М. : Инфомарт, 1996. – 304 с.
41. Гончаров П. К. Национальная доктрина возрождения и оптимальная модель политической системы как концептуальная основа реформирования России / П. К. Гончаров. // Вестн. МГУ. Сер. 18. Социология и политология. – 2000. – № 3. – С. 3–17.
42. Делокаров К. Х. Системная парадигма современной науки и синергетика / К. Х. Делокаров. // ОНС. – 2000. – № 6. – С. 110–117.
43. Засурский И. Масс-медиа Второй республики / Засурский И. – М. : Издательство МГУ, 1999. – 272 с.
44. Засурский Я. Н. Средства массовой информации постсоветской России / Я. Н. Засурский, Е. Л. Варганова, И. И. Засурский. ; под ред. Я. Н. Засурского. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 303 с.
45. Варганова Е. Л. Коммуникационная политика России: нужен решительный шаг / Е. Л. Варганова. // Вестник МГУ. Сер.10. Журналистика. – 2001. – №1. – С. 58–73.
46. Мельник Г. С. Mass media: психологические процессы и эффекты / Мельник Г. С. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. – 159 с.
47. Пугачев В. П. Информационная власть и демократия / В. П. Пугачев. // ОНС. – 1999. – № 4. – С. 65–75.
48. Хлівнюк Т. П. Вплив засобів масової інформації на політичний простір сучасної України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Хлівнюк Тетяна Петрівна. ; Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2008. – 18 с.
49. Нисневич Ю. А. Информационный фактор политической модернизации / Ю. А. Нисневич. // Вестн. МГУ. Сер. 12. Политические науки. – 2001. – № 3. – С. 91–101.
50. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе: научное издание / Вершинин М. С. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2001. – 253 с.

51. Зернецька О. В. Глобальні трансформації систем масової комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : 23.00.04 / Зернецька Ольга Василівна. ; НАН України ; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2000. – С. 5.
52. Чугунов А. В. Политика и Интернет: политическая коммуникация в условиях развития современных информационных технологий автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.01 «Теория и история полит. науки» / Чугунов А. В. ; СПб. гос. ун-т. – СПб., – 2000. – С. 6.
53. Dahlgren P. The Internet and democratization of civic culture. / Dahlgren P. // *Political Communication*. – 2000. – № 17 (4). – С. 335–340.
54. Блэк С. Паблик рілейшнз. Что это такое? / Блэк С. – М. : Новості, 1990. – 240 с.
55. Балашова А. Н. Технология избирательной компании в западной политической науке / А. Н. Балашова. // *Вестн. МГУ. Сер. 12. Политические науки*. – 2000. – № 2. – С. 62–79.
56. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти. – СПб. : Питер, 2001. – 864 с.
57. Бландел Р. Эффективные бизнес-коммуникации. Принципы и практика в эпоху информации / Бландел Р. – СПб. : Питер, 2000. – 384 с.
58. Джабасов А. А. Политические технологии избирательных компаний : проблема категориального осмысления / А. А. Джабасов. // *Вестн. МГУ. Сер. 12. Политические науки*. – 2000. – № 2. – С. 56–62.
59. Ильясов Ф. Н. Политический маркетинг, или как «продать» вождя / Ф. Н. Ильясов. // *ПОЛИС*. – 1999. – № 5. – С. 88–100.
60. Ро О. С. Передовые технологии коммуникации и организация / О. С. Ро. / *Социс*. – 2001. – № 3. – С. 64–73.
61. Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України: Енциклопед. досвід / С. О. Телешун (кер. творч. кол.) та ін. / за заг. ред. С. О. Телешуна, В. Д. Вакуменка. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 408 с.

62. Кудрявченко Н. А. Политическая коммуникация и власть // Актуальные проблемы политологии / Н. А. Кудрявченко. // Сборник научных работ студентов и аспирантов Российского университета дружбы народов / Отв. ред.: В. Д. Зотов. – М. : МАКС Пресс, 2001. – С. 65–68.

63. Єрмоленко А. М. Комуникативна практична філософія / Єрмоленко Анатолій Миколайович. – К. : Лібра, 1999. – 487 с.

64. Ситниченко Л. А. Першоджерела комуникативної філософії / Ситниченко Л. А. – Харків : Основа, 1997. – 256 с.

65. Кабачная О. В. Политическая коммуникация в Украине: основные тенденции, противоречия, возможности анализа / О. В. Кабачная / Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2000. – № 462. – С. 50.

66. Бебик В. М. Інформаційно-комуникаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніки паблік рілейшнз : монографія. / Бебик В. М. – К. : МАУП, 2005. – 440 с.

67. Бебик В. К проблеме коммуникации и ее функции в обществе / Валерий Бебик // Персонал. – 2004. – № 3. – С. 28–33.

68. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг : навч.-метод. посіб. / Валерій Михайлович Бебик. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.

69. Головатий М. Інформаційне суспільство // Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – С. 341.

70. Карасева Е. В. Информационная политика органов исполнительной власти современного мегаполиса: особенности ее формирования и реализации (на примере деятельности правительства Москвы): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук : 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / Карасева Елена Владимировна. ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2004. – 26 с.

71. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Хабермас Ю. ; пер. с нем. под ред. Д. В. Складнева, послесл. Маркова Б. В. — СПб. : Наука, 2000. — 380 с.

72. Хабермас Ю. Политические работы / Юрген Хабермас ; [сост. А. В. Денежкина ; пер. с нем. Б. М. Скуратова]. — М. : Праксис, 2005. — 361 с.

73. Нугаев Р. М. Исторические типы рациональности / Р. М. Нугаев // Вопросы философии. — 1998. — № 1. — С. 182—188.

74. Воронин А. Миф техники / Воронин А. — М. : Наука, 2006. — 200 с.

75. Лассуэлл Г. Структура и функции коммуникации в обществе / Г. Лассуэлл, М. М. Назаров. // Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — С. 133.

76. Кравченко В. И. Власть и коммуникация в информационном обществе: проблемы теории и методологии : автореф. дис. на соискание учен. степ. д. полит. наук : 23.00.01 «Теория политики, история и методология политической науки» / Кравченко Владимир Иосифович ; СПбГУ. — СПб., 2004. — 26 с.

77. Дагбаев Э. Д. Трансформация российских средств массовой информации в политической коммуникации : автореф. дис. на соискание учен. степ. д. социол. наук / Дагбаев Эразм Данзанович. — СПб., 2002. — С. 14—15.

78. Назаров М. М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований / Назаров М. М. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — 240 с.

79. Шерковин Ю. А. Массовая коммуникация / Ю. А. Шерковин // Философский энциклопедический словарь. — М. : Советская энциклопедия, 1983. — 836 с.

80. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Ю. А. Шерковин. — М. : Мысль, 1973. — 215 с.

81. Burke K. Language as Symbolic Action / К. Burke. – Berkeley : University of California Press, 1966. – 514 p.
82. Burke K. Counter-Statement / К. Burke. – Chicago, 1957. – 446 p.
83. Deutsch K. W. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control / Deutsch K. W. – London. : Free Press of Glencoe, 1963. – 316 p.
84. Cotteret J.-M. Gouvernants et gouvernes: La communication politique / Cotteret J.-M. – Paris : Presses universitaires de France, 1973. – 178 p.
85. Егорова-Гантман Е. В. Политическая реклама / Егорова-Гантман Е. В., Плешаков К. В., Байбачова В. Б. ; науч. ред. А. А. Бирюков. — М. : Никколо-медиа, 2002. — 288 с.
86. Заславська О. О. Політичні «паблік рілейшинз» і політична реклама як ефективні комунікативні технології впливу на електорат / О. О. Заславська. // Політологічний вісник : збірник наукових праць. – К. : ІНТАС, 2007. – Вип. 29. – 344 с.
87. Калініченко Б. М. Два види влади засобів масової інформації: політологічна концептуалізація / Калініченко Б. М. // Політологічний вісник: Збірник наукових праць. – К. : ІНТАС, 2007. – Вип. 29. – 344 с.
88. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Почепцов Г. Г. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2001. – 352 с.
89. Зернецька О. PR-маніпулятивний вплив. Комунікативна теорія і практика / О. Зернецька, П. Зернецький. // Політичний менеджмент. — 2003. — № 3. — С. 101–113.
90. Современные тенденции развития символического пространства политики и концепт идеологии. Материалы дискуссии // Полис, 2004. – № 4. – С. 42.
91. Дебор Г. Общество спектакля [Текст] / Ги Дебор ; пер. с фр. С. Офертаса, М. Якубович; Послесл. А. Кефал. – М. : Логос: Радек, 2000. – 184 с.
92. Бурдьё П. Социология политики / Бурдьё П. ; пер. с фр. / сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. — М. : Socio-Logos, 1993. — 336 с.

93. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального / Бодрийяр Ж. ; пер. с фр. Сулова Н. В. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. — 96 с.

94. Нос А. И. Политическая коммуникация в современной России : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. полит. наук : 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликто-логия, национальные и политические процессы и технологии» / Нос Алексей Игоревич ; Ставропольский государственный университет. — Ставрополь, 2004. — С. 10–11.

95. Постмодернизм. Энциклопедия. [сост. Грицанов А. А., Можейко М. А.] — Минск : Интерпрессервис Книжный Дом, 2001. — 1040 с.— (Мир энциклопедий).

96. Забузов О. Н. Сущность и структура политической коммуникации / О. Н. Забузов // Общество и безопасность: история, перспективы эволюции, современное состояние : межвузовский сборник научных статей / под ред. Н. П. Шабанова — Саратов : СВРХБЗ, Научная книга, 2006. — С. 120–130.

97. Ахмадулин В. Саддама бьют словом / В. Ахмадулин. // Независимое военное обозрение. — 2003. — № 7. — С. 15.

98. Власть и гражданское общество в современной России: перспективы взаимодействия // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 12. — С. 75–78.

99. Боголюбова О. Горизонталь власти [Электронный ресурс] / О. Боголюбова. — Режим доступа: <http://www.business-magazine.ru>.

100. The Dictionary of Political Analysis / J. C. Plano, R. E. Riggs, H. S. Robin. — Santa Barbara, Calif. : ABC-Clio, 1982. — 197 p.

101. Гончаров М. Ю. Риторика политической коммуникации / Гончаров М. Ю. // Массовая коммуникация в современном мире : сборник научных трудов / Под ред. д. ф. н., проф. Ю. П. Буданцева и др. — М. : МГИМО, 1991. — С. 55–60.

102. Политология : энциклопедический словарь. [общ. ред. и сост.: Ю. И. Аверьянов.] — М. : Изд-во Московского коммерческого университета, 1993. — 431 с.

103. Основы политологии : краткий словарь терминов и понятий [под ред. Белова Г. А., Пугачева В. П.] – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 1993. – 168 с.

104. Политологический словарь. [научн. ред., рук. авт. колл. А. А. Мигولاتьев, сост. В. А. Варывдин.] – в 2 ч. – М.: Луч, 1994. – Ч. 1. 208 с. ; Ч. 2. – 224 с.

105. Зарубежная политология : словарь-справочник. / [под ред. А. В. Миронова, Г. А. Цыганкова.] – М. : Социально-политический журнал, Независимый открытый университет, 1998. – 359 с.

106. Дмитриев А. В. Неформальная политическая коммуникация / Дмитриев А. В., Латынов В. В., Хлопьев А. Т. – М. : Российская политическая энциклопедия, 1997. – 199 с.

107. Репин В. С. Молекулярная информация: миф или реальность? / Репин В. С. // НГ-наука. – 2001. – № 6 (42). – С. 32.

108. Морозов И. Л. Пределы информационной свободы в российском киберпространстве – как смягчить столкновение интересов государства, гражданского общества, независимой науки? [Электронный ресурс] / И. Л. Морозов. – Режим доступа: <http://morozov.vlz.ru>.

109. Ирхин Ю. В. Политология / Ирхин Ю. В., Зотов В. Д., Зотова Л. В. – М. : Экзамен, 2006. – 894 с.

110. Кретов Б. Е. Средства массовой информации – элемент политической системы общества / Кретов Б. Е. // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 1. – С. 101–115.

111. Политические коммуникации [под ред. А. И. Соловьёва.] – М. : Аспект Пресс, 2004. – 332 с.

112. Буданцев Ю. П. В контексте жизни : системный подход и массовая коммуникация / Буданцев Ю. П. – М. : Мысль, 1979. – 262 с.

113. Федякин И. А. Общественное сознание и массовая коммуникация в буржуазном обществе / Федякин И. А. – М. : Наука, 1988. – 212 с.

114. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні : політологічний концепт / Котигоренко В. О. — К. : Світогляд, 2004. — 722 с.

115. Политический процесс : основные аспекты и способы анализа / Под ред. Мелешкиной Е. Ю. – М. : Весь мир, 2001. – 304 с.
116. Луман Н. Власть / Никлас Луман ; перевод с немецкого А. Ю. Антоновского. – М. : Праксис, 2001. – 250 с.
117. Рудич Ф. М. Політологія : підручник / Рудич Ф. М. – К. : Либідь – 2006. – 480 с.
118. Войналович В. О. Парти́но-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років : політологічний дискурс / Войналович В. О. — К. : Світогляд, 2005. — 744 с.
119. Циба В. Т. Математичні основи соціологічних досліджень : кваліметричний підхід / Циба В. Т. — К. : МАУП, 2002 — 248 с.
120. Землянова Л. М. Современная американская коммуникативистика : теоретические концепции, проблемы, прогнозы / Землянова Л. М. — М. : МГУ, 1995. — 271 с.
121. Дергачова Л. Д. Периодическая печать как массовый источник / Дергачова Л. Д. // Массовые источники по истории советского рабочего класса / редкол. : И. Д. Ковальченко и др. — М., 1982. — С. 154.
122. Романюк М. М. Українське пресознавство: наукові принципи і методи досліджень / Романюк М. М. — Львів : Наук. б-ка ім. В. Стефаника, 2000. — С. 29–33.
123. Дризе Т. М. Социальная коммуникация и фундаментальная социология на рубеже XXI века / Дризе Т. М. // Вестник МГУ. Сер. 18: Социология и политология. – 1999. – № 4. – С. 22–27.
124. Persson T. Political Economics : Explaining Economic Policy / Persson T., Tabellini G. – Cambridge, MA : MIT Press, 2000. – 533 p.
125. Acemoglu D. The Choice Between Market Failures and Corruption / Acemoglu D., Verdier T. // American Economic Review Papers and Proceedings. – 2000. – V. 90 – P. 194–211.
126. Acemoglu D. Economic Origins of Dictatorship and Democracy. Cambridge / Acemoglu, D., Robinson, J. – Cambridge. : Cambridge University Press, 2006. – 416 p.
127. Lave Ch. An Introduction to Models in Social Sciences / Ch. Lave, J. G. March. – N.Y. : Harper and Row, 1978. – P. 45.

128. Андрейченко О. І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискурсів (на мат-лі укр. преси кінця ХХ–поч. ХХІ сторіччя) : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Андрейченко Оксана Іванівна ; Інститут укр. мови НАН України. – К., 2006. – С. 23.

129. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики : монографія / Бацевич Ф. С. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 281.

130. Башук А. І. Комунікативно-стратегічний аналіз політичного тексту / Башук А. І. // Учені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2006. – Т. 19 (58), № 2. – С. 34.

131. Бессонова Л. Є. Комунікативні аспекти політичного дискурсу / Бессонова Л. Є. // Учені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія». – 2004. – Т. 16 (55), № 1. – С. 22–27.

132. Гроф С. Путешествие в поисках себя / Гроф С. – М. : АСТ, 2004. – 352 с.

133. Рукавишников В. Политические культуры и социальные изменения / Рукавишников В., Халман Л., Эстер П. – М. : Совпадение, 1998. – 366 с.

134. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Лосев А. Ф. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1982. – 480 с.

135. Adorno T. W. The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture / Adorno T. W. – London; New York : Routledge, 2001. – 210 p.

136. Horkheimer M. Dialectic of Enlightenment : Philosophical Fragments / Horkheimer M., Adorno T. W. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 2002. – 282 p.

137. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Маклюэн Г. М. – М.; Жуковский : КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2003. – 464 с.

138. Innis H. A. Empire and Communications / Innis H. A. – Oxford : Clarendon Press, 1950. – 230 p.

139. Innis H. A. The Bias of Communication / Innis H. A. – Toronto : University of Toronto Press, 1951. – 226 p.

140. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man / McLuhan M. – Toronto : University of Toronto Press, 1962. – 293 p.
141. Meyrowitz J. No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior / Meyrowitz J. – New York : Oxford University Press, 1985. – 416 p.
142. Гадамер Г.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики / Гадамер Г.-Г. – М. : Прогресс, 1988. – 699 с.
143. Рикёр П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике / П. Рикёр / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной. – М. : Канон-Пресс-Ц: Кучково поле, 2002. – 622 с.
144. Mann M. The Sources of Social Power: In 2 vols. – Vol. 1: A History of Power from the Beginning to AD 1760 / Mann M. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 559 p.
145. Bourdieu P. Language and Symbolic Power / Bourdieu P. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1991. – 302 p.
146. Thompson J. B. Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication / Thompson J. B. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1990. – 362 p.
147. Chartier R. Cultural History: Between Practices and Representations / Chartier R. – Ithaca, N. Y. : Cornell University Press, 1988. – 209 p.
148. Davis N. Z. Society and Culture in Early Modern France / Davis N. Z. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1975. – 362 p.
149. Семигин Г. Ю. Политика / Г. Ю. Семигин. // Политическая энциклопедия : в 2 т. / Национальный общественно-научный фонд ; Рук. проекта Г. Ю. Семигин ; Науч.-ред. Совет : пред. совета Г. Ю. Семигин. – Т. 2. – М. : Мысль, 1999. – 750 с.
150. Вебер М. Избранные произведения [Электронный ресурс] / Вебер М. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с. — Режим доступа : http://ispu.philos.msu.ru/library_name.html.
151. Семигин Г. Ю. Субъекты политики / Г. Ю. Семигин. // Политическая энциклопедия : в 2 т. / Национальный общественно-научный

фонд ; рук. проекта Г. Ю. Семигин ; науч.-ред. совет: пред. совета Г. Ю. Семигин. – Т. 2. – М. : Мысль. – 1999. – 750 с.

152.Краснов Б. И. Актер политический / Б. И. Краснов // Политическая энциклопедия : в 2 т. / Национальный общественно-научный фонд ; рук. проекта Г. Ю. Семигин ; науч.-ред. совет: пред. совета Г. Ю. Семигин. – Т. 1. – М. : Мысль. – 1999. – 750 с.

153.Шабров О. Ф. Политическое управление : проблема стабильности и развития / Шабров О. Ф. – М. : Интеллект, 1997. – 200 с.

154.Наумов Е. Ю. Коварное обаяние диалога / Е. Ю. Наумов // Права человека в диалоге культур : материалы научной конференции 26–28 ноября 1998 г. – М. : РГУ, 1998. – С. 104–107.

155.Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. 2-е изд., испр. и доп. / Д. Белл ; пер. с англ. под ред. д-ра эконом наук В. Л. Иноземцева. – 2004. – 788 с.

156.Белл Д. Эпоха разобщенности / Белл Д., Иноземцев В. — М. : Центр исследований постиндустриального общества, 2007. — 560 с.

157.Бжезінський З. Вибір. Світове панування чи світове лідерство / Бжезінський З. – К. : Київ.-Мог. акад., 2006. – 203 с.

158.Тоффлер Э. Третья волна / Тоффлер Э. – М. : АСТ, 2004. – 784 с.

159.Мартин У. Дж. Информационное общество (Реферат) / У. Дж. Мартин // Теория и практика общественно-научной информации. Ежеквартальник / АН СССР. ИНИОН ; гл. ред. Виноградов В. А. — 1990. — № 3. — С. 115—123.

160.Нэсбитт Дж. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции. Год 2000. / Нэсбитт Дж., Эбурдин П. — М. : Республика. 1992. — 416 с.

161.Бердяев Н. А. Судьба России / Бердяев Н. А. – М. : Высш. шк., 1918. – 305 с.

162. McQuail, D. Mass Communication Theory. An Introduction [Text] / D. McQuail. – London : SAGE, 1983. – 245 p.

163.Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / Здравомыслов А. Г. – М. : Политиздат, 1986. – 240 с.

164. Головных Г. Я. Ценностные ориентации и перестройка общественного сознания / Головных Г. Я. // *Философские науки*. – 1989. – № 6. – С. 85–89.
165. Ирхин Ю. В. Политология : учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. / Ирхин Ю. В. – М. : Изд-во РУДН, 1996. – 463 с.
166. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / Крымский С. Б. – К. : Курс, 2000. – 308 с.
167. Каган М. С. Философская теория ценности / Каган М. С. – Санкт-Петербург : Петрополис, 1989. – 205 с.
168. Неновски Н. Право и ценности / Н. Неновски ; вступ. ст. и пер. В. М. Сафронова ; под ред. В. Д. Зорькина. – М. : Прогресс, 1987. – 248 с.
169. Кузнецова Е. С. Новые дилеммы старого света / Е. С. Кузнецова, В. Л. Иноземцев. // *Полис*. – 2000. – № 6. – С. 159–165.
170. Бакиров В. С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора / Бакиров В. С. – Харьков : Вища школа, 1988. – 147 с.
171. Гелей С. Д. Основы політології : навчальний посібник / Гелей С. Д., Рутар С. М. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Знання, КОО, 1999. – 427 с.
172. Дьяконов І. В. Зміст поняття «ціннісні орієнтації» / Дьяконов І. В. // *Мультиверсум*. – 2004. – Вип. 43. – С. 93–101.
173. Іщук В. Україна: проблема престижності та ідентичності (масова свідомість і культура як суб'єкти формування громадської та національної свідомості) / Іщук В. – К. : Смолоскип, 2000. – 80 с.
174. Кривега Л. Д. Мировозренческие ориентации личности в условиях трансформации общества / Л. Д. Кривега. – Запорожье : ЗГУ, 1998. – 202 с.
175. Сучасна українська політика : політики і політологи про неї / Редколегія: М. Михальченко, В. Андрущенко, Ф. Рудич. – К., 2009. – Вип. 18. – 438 с.
176. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи : [кол. моногр.] / Г. В. Щокін,

М. В. Попович, М. С. Кармазіна та інші ; за заг. ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого; авт. передм. А. М. Кравчук. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.

177.Ходаківський М. Д. Суспільство в контексті культури (етнополітологічний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / Ходаківський Михайло Дмитрович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1998. – 16 с.

178.Шахтемірова О. Ціннісні орієнтації та політична свідомість / О. Шахтемірова. // Нова політика. – 1999. – № 4 (24). – С. 24–27.

179.Патлах І. М. Національний менталітет як об'єкт етнополітичного аналізу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / Патлах Ірина Миколаївна ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – 16 с.

180.Горбатенко В. П. Гуманістичні цінності та виклики ХХІ століття / Горбатенко В. П., Жабінець Н. В. // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць : Вип. 13. – К. : Знання, 2003. – С. 55–62.

181.Жабінець Н. В. Зміна цінностей в умовах трансформації українського суспільства / Н. В. Жабінець. // Нова парадигма : Альманах наукових праць. Випуск 20. – Запоріжжя, 2001. – С. 129–134.

182.Гавриленко І. М. Соціальний розвиток : навчальний посібник / Гавриленко І. М., Мельник П. В., Недюха М. П. – К., 2001. – 484 с.

183.Тугаринов В. П. Марксистская философия и проблема ценности / В. П. Тугаринов. // Проблемы ценности в философии. – М., 1966. – С. 28–52.

184.Гончаров Д. В. Введение в политическую науку / Д. В. Гончаров, И. Б. Гоптарева. – М. : Юристъ, 1996. – 232 с.

185.Морозов Ю. Постсучасність: культура і стиль життя / Ю. Морозов. // Філософська думка. – 1998. – № 4–6. – С. 32–44.

186.Ритцер Дж. Современные социологические теории. – 5-е изд. / Ритцер Дж. – СПб. : Питер, 2002. – 688 с.

187. Ролз Джон. Теорія справедливості ; пер. з англ. О. Мокровольський / Ролз Джон. – К. : Основи, 2001. – 822 с.
188. Корнієнко В. О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності) : монографія / Корнієнко В. О. — Вінниця : Універсум-Вінниця, 1996. — 274 с.
189. Попов М. В. Аксиологія і медицина (Проблема цінностей і медицини) / Попов М. В. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 284 с.
190. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини в праві : монографія. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 200 с.
191. Жабінець Н. В. Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Наталія Валеріївна Жабінець ; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 182 с.
192. Чудинова И. М. Социально-политические ценности современного российского общества: проблемы их обновления и усвоения / И. М. Чудинова. // Социально-гуманитарное знание. – 2003. – № 5. – С. 3–19.
193. Bealey F. Stability and Crisis: Fears About Threats to Democracy / Bealey F. // European Journal of Political Research. – 1987. – № 6. – 687 p.
194. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян / Щедрова Г. П. – К. : ІСДО, 1994. – 112 с.
195. Лазарев М. В. Политическая лояльность / М. В. Лазарев. // Социально-гуманитарное знание. – 2003. – № 5. – С. 262–274.
196. Ціннісні орієнтації. Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80–90-х років. / [А. Т. Гордієнко, В. С. Пазенок, Л. А. Ситниченко та ін.] – К. : Наукова думка, 1995. – 226 с.
197. Кузнецов Н. С. Человек: потребности и ценности / Кузнецов Н. С. – Свердловск. : Изд-во Урал. ун-та, 1992. – 145 с.
198. Политология для юристов : курс лекций / под ред. проф. Н. И. Матузова и проф. А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1999. – 774 с.

- 199.Медведчук В. В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива / Медведчук В. В. – К. : Основні цінності, 2000. – 200 с.
- 200.Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору / М. І. Михальченко, В. С. Журавський, В. В. Танчер. – К. : Логос, 1997. – 180 с.
- 201.Борев Ю. Б. Эстетика : учебник / Ю. Б. Борев. — М. : Высш. шк., 2002. — 511 с.
- 202.Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть : монографія. / Горбатенко В. П. – К. : Академія, 1999. – 240 с.
- 203.Бульбенюк С. С. Неоліберальні моделі модернізації у суспільствах перехідного типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Бульбенюк Світлана Степанівна ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2004. – 20 с.
- 204.Туроу Л. Будущее капитализма [Електронний ресурс] / Лестер Туроу. – Режим доступу : http://bookz.ru/authors/lester-turou/budubee_557.html.
- 205.Котлер Ф. Основы маркетинга [Текст] ; пер. с англ. / Котлер Ф. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 736 с.
- 206.Малхотр Н. К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство / Малхотр Нэреш К. – М. : Вильямс, 2007. – 1200 с.
- 207.Ильин В. И. Поведение потребителей / Ильин В. И. – С.-П. : Питер, 2000. – 224 с.
- 208.Клячин А. К. Політична комунікація як чинник трансформації політичних цінностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Клячин Андрій Костянтинович ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
- 209.Ланге О. Целое и развитие в свете кибернетики / О. Ланге // Исследования по общей теории систем : сборник переводов. – М. : Прогресс, 1969. – С. 181–251.

210.Белов Г. А. Политология : учебник для вузов / Белов Г. А. – М. : Наука, 1994. – 268 с.

211.Винер Н. Индивидуальный и общественный гомеостазис / Винер Н. // Общественные науки и современность. – 1994. – № 6. – С. 127–130.

212.Розенблют А. Поведение, целенаправленность и телеология / Розенблют А., Винер Н., Бигелоу Дж. – М. : Наука ; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – С. 297–307.

213.Easton D. A Systems Analysis of Political Life / Easton D. – Chicago : University of Chicago Press, 1979. – 507 p.

214.Денисюк С. Г. Математичне моделювання та побудова проведення майбутніх президентських виборів в Україні / С. Г. Денисюк // Нова парадигма : Журнал наукових праць. – Вип. 78. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 107–115.

215.Корнієнко В. О. Прикладні політичні технології / В. О. Корнієнко // Прикладна політологія : навч. посіб. / За ред. В. П. Горбатенка. – К. : Академія, 2008. – 472 с.

216.Денисюк С. Г. Імідж політичного лідера в контексті розвитку української політичної культури: особливості формування та механізми реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Денисюк Світлана Георгіївна ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 19 с.

217.Денисюк С. Г. Гендерні аспекти формування іміджу політичного лідера / С. Г. Денисюк // Політичний менеджмент. — № 2 (23) 2007. – С. 54.

218.Воеводина Л. Н. Социальный миф как способ конструирования реальности / Л. Н. Воеводина // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – М. : Московский государственный университет культуры и искусств, 2006. – С. 22–26.

219.Наріжний Д. Ю. Аналіз політичних технологій та особливостей їх застосування в транзитивному суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні

інститути і процеси» / Наріжний Данііл Юрійович ; Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2004. — 19 с.

220.Шовкун І. В. Політична реклама як комунікативний процес: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Шовкун Ігор Васильович ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с.

221.Корнієнко В. О. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації : монографія. / Корнієнко Валерій Олександрович, Денисюк Світлана Георгіївна. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – 144 с.

222.Руїс Мендісабаль Л. М. Зв'язки з громадськістю як комунікативний аспект державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Руїс Мендісабаль Ліліана Миколаївна ; Українська Академія державного управління при Президентові України. – К., 2001. — 19 с.

223.Корнієнко В. О. Політичний менеджмент / В. О. Корнієнко // Прикладна політологія : навч. посіб. ; за ред. В. П. Горбатенка. – К. : Академія, 2008. – 472 с.

224.Pink S. Home Truths: Changing Gender in the Sensory Home / Pink S. – L., 2004.

225.Baudrillard J. Requiem pour les medias / J. Baudrillard // Baudrillard J. Pour une critique de l'économie politique du signe. – Paris, 1972. – P. 200–228.

226.Latour B. When things strike back: a possible contribution of 'science studies' to the social sciences / B. Latour // British Journal of Sociology. – 2000. – Vol. 51. – № 1. – P. 23.

227.Sheller M. Mobile transformations of «public» and «private» life / M. Sheller, J. Urry // Theory, Culture and Society. – 2003. – Vol. 20. – № 3. – P. 55.

- 228.Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Барт Р. ; пер. с фр. ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова.— М. : Прогресс, 1989. — 616 с.
- 229.Массовая культура : учебное пособие / Акопян К. З., Захаров А. В. и др. – М. : Альфа-М, ИНФРА-М, 2004. — 304 с.
- 230.Кулик И. Жан Бодрийяр: мир, запечатленный камерой, – уже не тот, каким он был в реальности / Кулик И. // Артхроника. – 2002. – № 3. – С. 56.
- 231.Колосов А. В. Визуальные коммуникации в социально-политических процессах / Колосов А. В. // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. 2006. – № 1 (6). – С. 81– 87.
- 232.Lee G. Successful Television Writing / Lee Goldberg, William Rabkin. – L. : Wiley. – 2003. – 224 p.
- 233.Шмерлина И. Карикатуры на пророка Мухаммеда : Отчет за 16 февраля 2006 г. [Электронный ресурс] / Шмерлина И. — Режим доступа: <http://www.fom.ru>.
- 234.Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Бауман З. – М. : Весь мир. – 2004. – 188 с.
- 235.Mathiesen T. Prison on Trial: A Critical Assessment / Mathiesen Thomas. – London : Sage Publications, 1990. – 212 p.
- 236.Фуко М. Надзирать и наказывать: Рождение тюрьмы / Фуко М. – М. : Ад Маргинем. – 1999. – 480 с.
- 237.Бауман З. Глобализация: Последствия для человека и общества / Бауман З. – М. : Весь Мир, 2004. – 185 с.
- 238.Вирильо П. Машина зрения / Вирильо П. – СПб. : Наука, 2004. — 140 с.
- 239.Биденко А. Чем бы еще бигморду украсить? – Режим доступа: <http://billboard-2010.blogspot.com>.
240. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом ; пер. с нем. и англ. / Шюц А. — М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. — 1056 с. (Серия «Книга света».)

241. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / Бек У. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с.
242. Новая технократическая волна на Западе [Текст] / сост., авт. предисл. П. С. Гуревич. – М. : Прогресс, 1986. – 451 с.
243. Денисюк С. Г. Моделивання політичних процесів / С. Г. Денисюк, А. А. Шиян // Прикладна політологія : навч. посіб. / За ред. В. П. Горбатенка. – К. : Академія, 2008. – 472 с.
244. Информационная политика: в контексте социальной информатиологии [Текст] : хрестоматія / Рос. акад. Гос. службы при Президенте Рос. Федерации ; [сост. Н. П. Арапова]. – М. : РАГС, 2007. – 247 с.
245. Braddock R. An extension of the «Lasswell Formula» / R. Braddock // Journal of Communication. – Vol. 8. – 1958. – P. 88–93.
246. Gerbner G. The Analysis of Communication Content / Gerbner G. – New York : D. McKay, 1978. – P. 56.
247. Shannon K. The Mathematical Theory of Communication / Shannon K., Weaver W. – Urbana : University of Illinois Press, 1949. – 117 p.
248. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / Шеннон К. – М. : Издательство иностранной литературы, 1963. – 829 с.
249. Schramm W. How Communication Works / Schramm W. // Process and Effects of Mass Communication. / W. Schramm. – Urbana : University of Illinois Press, 1954. – 514 p.
250. De Fleur M. Theories of Mass Communication / De Fleur M. – New York : D. McKay, 1966. – 171 p.
251. Cotteret J.-M. Gouvernants et gouvernes: La communication politique / Cotteret J.-M. – Paris : Presses universitaires de France, 1973. – 178 p.
252. Sinne K. Communication: Mass Political Behavior / K. Sinne // Political Communication Issues and Strategies for Research: Vol. 4 / S. H. Chaffee. – Beverly Hills, Calif. : Sage Publications, 1975. – 319 p.

253. Bordewijk J. L. Allocutie: enkele gedachten over communicatievrijheid in een bekabeld land / J. L. Bordewijk, B. van Kaam. — Baarn : Bosch & Keuning, 1982. — 104 p.

254. Bordewijk J. L. Towards a classification of new teleinformation services / J. L. Bordewijk, B. van Kaam. // *Intermedia*. — 1986. — Vol. 14, № 1. — P. 16–21.

255. Бертуланфи Л. фон. Общая теория систем — обзор проблем и результатов / Л. фон Бертуланфи. // *Системные исследования*. Ежегодник. — М., 1969. — С. 64–72.

256. Newcomb T. M. An approach to the study of communicative acts / Newcomb T. M. // *Psychol. Rev.* — 1953. — V. 60. — P. 293–304.

257. Newcomb T. The Study of Consensus / T. Newcomb // *Sociology Today: Problems and Prospects*. / R. K. Merton, L. Broom, S. Cottrell. — New York : Basic Books, 1959. — 623 p.

258. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // *Структурализм: «за» и «против»*. — М. : Прогресс, 1975. — С. 193–230.

259. Якобсон Р. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р. Якобсон // *Избранные работы по лингвистике*. — М. : БГК им. И. А. Бодуэна Де Куртенэ, 1998. — 448 с.

260. Кибрик А. Е. Лингвистические предпосылки моделирования языковой деятельности / А. Е. Кибрик // *Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах*. — М. : Наука, 1987. — С. 33–51.

261. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / Почепцов О. Г. — К. : Вища шк., 1986. — 116 с.

262. Лотман Ю. М. Искусствоведение. Методы точных наук и семиотики / Лотман Ю. М. — М. : ЛКИ, 2007. — 545 с.

263. Лотман Ю. М. Семиосфера / Лотман Ю. М. — СПб. : Искусство—СПБ, 2000. — 704 с.

264. Лотман Ю. М. К семиотической типологии русской культуры XVIII века / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // *Из истории русской культуры*. Т. IV (XVIII — начало XIX века). — М. : Языки русской культуры, 1996. — 848 с.

- 265.Лотман Ю. М. История и типология русской культуры / Лотман Ю. М. — СПб. : Искусство—СПБ, 2002. — 768 с.
- 266.Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Фердинанд де Соссюр. — М. : Ком книга, 2006. — 278 с.
- 267.Пирс Ч. Начала прагматизма / Пирс Чарльз Сандерс [пер. с англ., предисловие В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина]. — СПб. : Алетейя, 2000. — 318 с.
- 268.Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Эко У ; пер. с итал. В. Резник и А. Погоняйло. — СПб. : Симпозиум, 2006. — 544 с.
- 269.Eco U. A theory of semiotics / Eco U. — Bloomington : Indiana University Press, 1979. — 354 p.
- 270.Eco U. The role of the reader. Explorations in the semiotics of texts / Eco U. — Bloomington, Indianapolis : Indiana University Press, 1979. — 273 p. — (Advances in Semiotics).
- 271.Барт Р. Мифологии : вступ. ст. и коммент. С. Зенкина / Барт Р. — М. : Изд-во им. Сабашниковых, 2004. — 312 с.
- 272.Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика : пер. с фр. ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. Косикова / Барт Р. — М. : Прогресс, 1989. — 616 с.
- 273.Барт Р. Риторика образа / Р. Барт // Избранные работы. Семиотика. Поэтика. — М. : Прогресс, 1989. — 616 с.
- 274.Барт Р. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму : пер. с франц., составление и вступ. ст. Г. Косикова / Барт Р. — М. : Прогресс, 2000. — С. 312—334.
- 275.Wilcox D. L. Public Relations writing and media techniques / Wilcox D. L., Nolte L. W. — N. Y. : Harper Collins, 1995. — 514 p.
- 276.Bignel J. Media semiotics. An introduction / Bignel J. — Manchester etc., 1997. — 206 p.
- 277.Рочептсов Г. Г. Semiotics of political discourse / G. G. Rochepstov // Рациональность и семиотика дискурса. — К. : Наукова думка, 1994. — 254 с.
- 278.Юнг К. Г. Либи́до, его метаморфозы и символы / Юнг К. Г. — СПб. : Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1994. — 416 с.

- 279.Юнг К. Г. Архетип и символ / Юнг К. Г. — М. : Ренессанс, 1991. — 304 с.
- 280.Юнг К. Г. Психологические типы / Юнг К. Г. — М. : Прогресс – Универс, 1995. — 650 с.
- 281.Лакан Ж. Четыре основные понятия психоанализа / Жак Лакан ; в редакции Жака-Алэна Миллера ; [пер. с фр. А. Черноглазова]. — М. : Гнозис : Логос, 2004. — 299 с.
- 282.Долгопольский С. Б. Графы желания: комментарии к докладу Жака Лакана: «Субверсия субъекта и диалектика желания во фрейдовском бессознательном» / Долгопольский С. Б., Зимовец С. Н. // Архетип, 1995. — № 1. — С. 43–52.
- 283.Todorov Tz. Poetique / Tz. Todorov // Qu'est ce que le structuralisme? — P. : Seuil, 1968. — P. 104.
- 284.Женетт Ж. Структурализм и литературная критика / Жерар Женетт // Фигуры. — М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. — Т. 1. — С. 60–281.
- 285.Бурдьё П. Структура, габитус, практика / Пьер Бурдьё // Современная социальная теория : учеб. пособие. — Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. — С. 17—26.
- 286.Бурдьё П. Социология политики / Пьер Бурдьё [пер. с фр.; сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко]. — М. : Socio-Logos, 1993. — 336 с.
- 287.Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. — М. : Прогресс, 1985. — С. 217–237.
- 288.Пятигорский А. Мифологические размышления. Лекции по феноменологии мифа / Пятигорский А. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 280 с.
- 289.Пятигорский А. М. Избранные труды / А. М. Пятигорский ; сост. и общ. ред. Г. Амелина. — М. : Языки славянской культуры, 2005. — 590 с.
- 290.Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко ; [пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой, вступ. ст. Н. С. Автономовой]. — СПб. : А-сad, 1994. — 400 с.

- 291.Фуко М. История сексуальности-III: Забота о себе / М. Фуко ; [пер. с фр. Т. Н. Титовой и О. И. Хомы под общ. ред. А. Б. Мокроусова. – К. : Дух и литера : Грунт ; М. : Рефл-бук, 1998. – 288 с.
- 292.Гейзінга Й. Homo Ludens / Гейзінга Й. ; пер. с англ. О. М. Мокровольський. – К. : Основы, 1994. – 250 с.
- 293.Леви-Стросс Клод. Мифологии: человек голый / К. Леви-Стросс. – М. : Флюид, 2007. – 784 с.
- 294.Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс. – М. : Академический проект, 2008. – 555 с.
- 295.Lévi-Strauss Claude Myth and Meaning / Lévi-Strauss Claude. – Londres : Routledge & Kegan Paul, 1978. – 64 p.
- 296.Леви-Стросс К. Мифологии. От мёда к пеплу / Леви-Стросс К. – М. : Флюид / Free Fly, 2007. – 448 с.
- 297.Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр. – М. : Рудомино, 2001. – 168 с.
- 298.Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Бодрийяр Ж. – М. : Культурная революция, Республика, 2006. – 272 с.
- 299.Бодрийяр Ж. Америка / Ж. Бодрийяр. – М. : Владимир Даль, 2008. – 208 с.
- 300.Baudrillard J. Ecstasy of Communication / Baudrillard J. // The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture / Н. Foster. – Port Townsend : Bay Press, 1983. – P. 126—133.
- 301.Деррида Ж. Отобиографии. 1. Декларация независимости / Ж. Деррида // Ad Marginem'93. Ежегодник Лаборатории постклассических исследований ИФ РАН. – М. : Ad Marginem, 1994. – С. 174–183.
- 302.Деррида Ж. Эссе об имени / Деррида Жак ; пер. с фр. Н. А. Шматко. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 1998. – 192 с.
- 303.Ray M. L. Marketing communication and the hierarchy of effects / M. L. Ray // New Models for Communication Research. / P. Clarke. – Beverly Hills, CA : Sage, 1973. – P. 147–176.

304.Философия политики : в 5 кн. / Рук. авт. колл. докт. филос. наук, проф. Бессонов Б. Н. – Кн. 3 : Властные факторы в политической системе общества. – М. : Луч, 1993. – 239 с.

305.Krugman Н. Е. The impact of television advertising / Н. Е. Krugman // Public Opinion Quarterly. – 1965. – Vol. 29. – P. 349–356.

306.Chaffee S. Involvement and the Consistent of Knowledge, Attitudes and Behaviour / Chaffee S., Roser C. // Communication Research. – 1986. – Vol. 3. – P. 373–399.

307.Островский Е. Хаос и порядок против Великого Ничто, или близкий крах известных PR-агентств / Е. Островский // Советник. – 2002. – № 7. – С. 14–19.

308.Ольшанский Д. В. Психология масс / Ольшанский Д. В. – СПб. : Питер, 2003. – 368 с.

309.Grunig J. E. Managing Public Relations / Grunig J. E., Hunt T. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1984. – 550 p.

310.Lindon D. Marketing politique et social / Lindon D. – Paris : Dalloz, 1976. – 248 p.

311.Mauser G. Political Marketing: An Approach to Campaign Strategy / Mauser G. – New York : Praeger, 1983. – 304 p.

312.Нейман Дж. Теория игор и экономическое поведение / Дж. Нейман, О. Моргенштерн. – М. : Наука, 1970. – 708 с.

313.Корнієнко В. О. Моделювання процесів у політико-комунікативному просторі : монографія / Корнієнко В. О., Денисюк С. Г., Шиян А. А. — Вінниця : УНІВЕРСУМ—Вінниця, 2009. — 200 с.

314.Новиков Д. А. Курс теории активных систем / Д. А. Новиков, С. Н. Петраков. — М. : ИПУ, 2005. — 138 с.

315.Mas-Collel A. Microeconomic Theory / A. Mas-Collel, M. D. Whinston, J. R. Green. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 977 p.

316.Корнієнко В. О. Моделювання фінансових механізмів лобювання в умовах «критичності» за кількістю депутатів у прийнятті рішень / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк, А. А. Шиян // Політологічний вісник. – 2007. – Вип. 29. – С. 110–117.

Наукове видання

Денисюк Світлана Георгіївна

**ТЕХНОЛОГІЧНІ ВИМІРИ
ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Монографія

Редактор С. Малішевська

Оригінал-макет підготовлено С. Денисюк

Підписано до друку 27.10.2010 р.
Формат 29,7×42¼ Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 15,94
Наклад 100 прим. Зам № 2010-177

Вінницький національний технічний університет,
КІВЦ ВНТУ,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-85-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті,
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-81-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.